

دوسه‌سیالیست

در حزب ایران

مهندس علی اکبر سبحانی

۴۱۵

من از ابتدای تشکیل حزب ایران با داشتن کارت شماره ۴۳ در تاریخ ۱۳۲۳/۳/۱۸ به امضای آقای دکتر شمس‌الدین جزائری بعنوان منشی کمیته مرکزی و آقای... بعنوان... را دارا می‌باشم و بهر ترتیب جزء پنجاه نفر اول اعضای حزب می‌شوم و بااحتمال قوی می‌توان تاریخ صدور کارت اینجانب را منطبق با تاریخ ایجاد حزب ایران دانست من در آنموقع آقای مهندس فریور را از دانشکده فنی می‌شناختم ولی آقای مهندس زیرک‌زاده را نمی‌شناختم با هیچکدام از آنها روابطی نداشتم اما در مدت کوتاهی من با هر دوی آنها معاشرت و دوستی پیدا کردم. و من با هر دوی آقایان تا آخر عمرشان دوستی و رفت و آمد داشتم و به هر دوی آقایان احترام می‌گذارم.

آقای زیرک‌زاده در کتابی که توسط آقای دکتر ابوالحسن ضیاء ظریفی به عنوان پرسش‌های بی‌پاسخ در سالهای استثنائی انتشار داده‌اند فصل سوم کتاب را به حزب ایران اختصاص کرده‌اند و در این قسمت در خصوص فعالیتهای سیاسی خود در حزب ایران مطالبی مرقوم داشته‌اند که قابل تأمل می‌باشد و باوجودیکه عنوان کتاب پرسش‌های بی‌پاسخ است و انتظار می‌رفت جوابهای دقیق مطرح باشد نه تنها مشکل را حل نکرده بلکه ابهام بیشتری ایجاد کرده است.

اعتصاب مهندسین

بعد از رفتن رضاشاه از ایران و باز شدن فضای سیاسی کشور این مسئله بین مهندسین مطرح بود که حقوق آنان از بین رفته و کارهای فنی بیشتر به افرادی عاری از اطلاع فنی زیر نظر

مدیرکل‌های سنتی سپرده شده است.

به همین جهت مهندسين در مكاني در اول خيابان خانقاه طرف دست راست از خيابان سعدي جمع مي‌شدند و نظرات خود را اعلام مي‌داشتند يكي از فعالان آن آقاي مهندس فريور بود كه در تاريخ ۱۳۲۱/۷/۱۵ مديركل اداره معادن بود و اعتصاب مهندسين شروع مي‌گردد و اين اعتصاب بالاخره با توجه به وضع سياسي كشور كه در اشغال بود در تاريخ ۲۲/۳/۱۵ خاتمه پيدا مي‌كند و به هر يك از كاركنان اداره كل معادن كه در اعتصاب بودند حكم مرخصي بدين متن صادر گرديد.

آقاي مهندس علي اكبر سبحاني

بموجب اين حكم ۵۴ روز مرخصي با استفاده از حقوق از تاريخ ۱۳۲۲/۱/۱۵ دربارۀ شما تصويب ميشود.

از طرف وزير بازرگاني و پيشه و هنر

غلامعلي فريور

بزرگترين ره آورده اين اعتصاب كانديداتوري آقاي مهندس فريور است براي دوره ۱۴ مجلس شورای ملي كه در تاريخ ۳۲/۱۲/۶ بعنوان وكيل تهران وارد مجلس مي‌شوند.

۴۱۶

آقاي زيركزاده در خاطراتش در خصوص وكالت آقاي مهندس فريور اينطور آورده است.
با دوستم آقاي مهندس معتمد در خيابان شاه آباد قدم مي‌زدم گفتم «اگر ما مي‌توانيم با اين عده كم و با اين وسائل ناچيز وكيلي به مجلس ملي بفرستيم پس مي‌توانيم خدمات بيشترى در راه پيشرفت ايران انجام دهيم» و فكر ايجاد يك حزب كه سابقه ذهني در هر دوي ما داشت به ميان آمد اين البته صحيح بود كه تمام مهندسين در تهران كوشش فراوان كردند تا آقاي مهندس فريور موفق شود. اما اين تمام حرف نيست آقاي مهندس فريور خصوصيات شخصي فراواني داشت در امتحان ديپلم نفر اول بود در امتحان براي رفتن به اروپا شاگرد اول بود با خانواده اميني‌ها آشنائي كامل داشت مورد اعتماد آقاي منصور وزير بازرگاني پيشه و هنر بود. پدرش در بازار ايران كه فضاي محدودى بود اعتبار خاص خود را داشت آقاي فريور بسيار خوش بيان بود و داراي مطالعات حوزوي بود بعلاوه در آنموقع از دوستان صميمي آقاي دكتور شمس‌الدين جزائري بود و اين باعث شده بود كه تمام فاميل جزائري كه از متنفذين علماي تهران بودند با او همراهي و هم كاري مي‌كردند و در عين حال آنها نيز هدف سياسي خود را نيز داشتند و فعال بودند.

● مهندس علی اکبر سبحانی

انتخاب کمیته مرکزی حزب ایران

در جلسه روز سه شنبه ۲۸ خرداد اعضای دائم حزب، کمیته مرکزی حزب ایران به ترتیب زیر انتخاب شد.

آقایان صالح - مهندس فریور - صادقی - دکتر سنجابی - حق شناس - دکتر عالمی - دکتر جناب - مهندس متعمد - پورسرتیب - زیرک زاده - مسعود زنگنه

و نیز در جلسه پنج شنبه ۲۰ خرداد کمیته مرکزی از بین خود پنج نفر آقایان صالح - مهندس فریور - صادقی - دکتر سنجابی - مهندس زیرک زاده را به اسم هیات سیاسی کمیته مرکزی انتخاب نمود.^۱

گرچه سال مورد انتخاب را یادداشت نکرده اند. اما حزب ایران در سال ۱۳۲۳ بایستی تشکیل شده باشد.

در این موقع است که آقای زیرک زاده مسئول تمام فعالیتهای داخلی بوده و آقای مهندس فریور در مجلس شورای ملی ایران (دوره چهاردهم از اسفند ۲۲ تا اسفند ۲۴ فعال بوده)

---

۱. نقل از مجموعه‌ای از اسناد و بیانیه‌ها حزب ایران سال ۱۳۲۲ - ۱۳۲۳ به کوشش مسعود

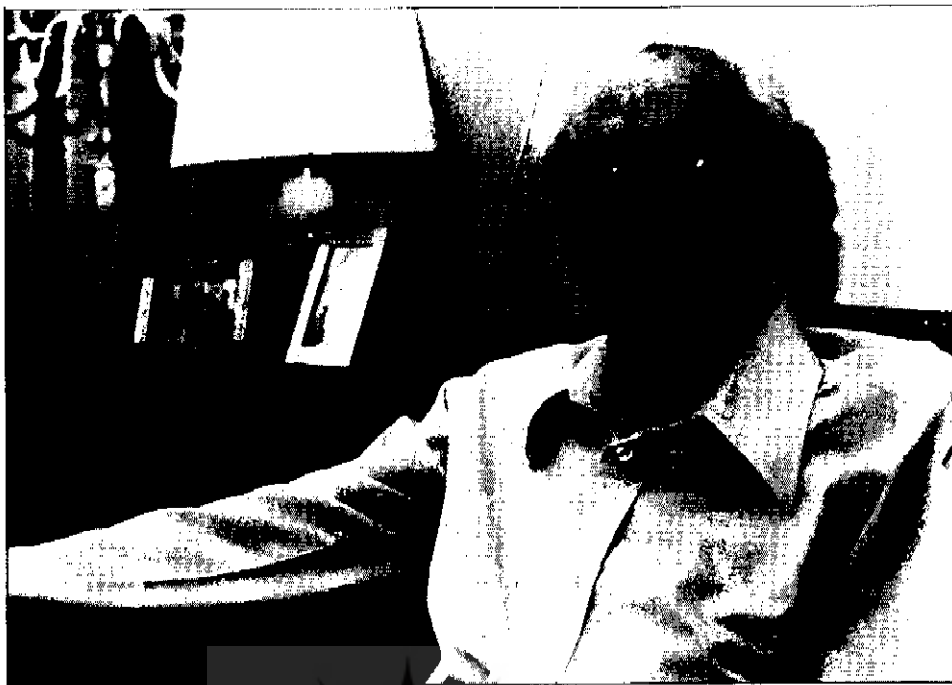
آقای زیرک‌زاده در کتاب منتشره خود از گرفتاریهایش در حزب و مسئولیت اداره شرکت چیزهایی بیان می‌دارد ولی توجه کاملی ندارد و بهیچوجه با تاریخ اتفاقات آشنائی ندارد از اتفاقاتی که در حزب افتاده اطلاع کاملی بیان نمی‌دارد از رفقا و همکارانش اطلاع دقیقی نمی‌دهد و ایراد اساسی آقای مهندس بیانی را که مورد رنجش آقای حسین مکی می‌شود و از حزب کناره‌گیری می‌کند توجه کافی ندارد و همه این اشکالات را باعث آن می‌داند که روزنامه حزب بی‌جان و بی‌رُمق بیرون می‌آید ولی توجه ندارند که آقای حسین مکی در همان زمان که عضو حزب ایران و در کمیته حزب بوده در کمیته حزب دموکرات ایران قوام‌السلطنه هم بوده است.

آقای زیرک‌زاده در مورد حزب توده اینطور اظهار می‌نماید. حزب توده ایران یکسال زودتر از حزب ایران تشکیل گردید و هر دو در موقعیتی تشکیلی شدند که قوای خارجی ایران را در اشغال داشت حزب توده با صواب دید شوروی بوجود آمد و کارخانجات شمال را در اختیار داشت و نه تنها از کمک‌های همه جانبه شوروی برخوردار بوده - قوای شوروی حزب را از گزند دولتهای وقت ایران مصون می‌دارد منابع مالی کارخانجات شمال در اختیار حزب می‌باشد - همچنین یادآور می‌شود که نمایندگان حزب توده در مجلس همه و همه در سایه سرنیزه روسها به مجلس راه یافته‌اند در صورتیکه آقایان فریور - صالح - دکتر معظمی و غیره همگی با رای مردم به مجلس رفته‌اند به بین تفاوت ره از کجا تا به کجا است.

اما در مجلس شورای ملی که آقای مهندس فریور حضور دارند. حزب توده ایران دارای فراکسیون منظم و فعالی بود و افرادی بشرح زیر در این فراکسیون بودند - آقای فداکار از اصفهان - آوانسیان از ارامنه - پیشه‌وری از تبریز - ایرج اسکندری از تنکابن - کامبخش از قزوین - آرداشس آوانسیان از لاهیجان و لنگرود - امیرنصرت اسکندری از تبریز و کشاورز از تهران.

در همین زمان بود که کافتارازه بایران می‌آید و آن میتینگ را به راه می‌اندازد و تمام بزرگان حزب توده سوار بر کامیون در خیابانها تظاهرات می‌کردند ۱۳۲۳/۶/۲۴ در این زمان حزب ایران نظاره‌گر این فعالیتها بوده‌اند. در همین زمان است که آقای سیدجعفر پیشه‌وری بی‌اطلاع رهبران حزب توده بامیرجعفر باقراف رئیس جمهور آذربایجان شوروی در باکو به اصطلاح دید شوروی و پشتیبانی و مساعدت مادی و معنوی شوروی در آذربایجان ایران فرقه دمکرات ایران را تشکیل می‌دهد ۱۳۲۴/۶/۲۹.

آقای زیرک‌زاده در کتاب خود می‌نویسد در چنین موقعیتی بود که ناگهان صحبت ائتلاف با حزب توده از طرف مهندس فریور مطرح می‌شود آقای زیرک‌زاده می‌نویسد در کمیته مرکزی چهار نفر در ائتلاف سهم موثری داشتند. فریور، الهیار صالح، دکتر سنجابی و چه بخوادم و چه نخواهم من چهارمی بودم و بهر صورت ائتلاف در کمیته مرکزی به تصویب رسید و اکثریت

● مهندس غلامعلی فریور

اعضاء حزب مخالف این ائتلاف بودند که در نتیجه منجر به انشعاب و از بین رفتن یک پارچه‌ای حزب گردید. متأسفانه همه من را متصرف می‌دانستند. آقای الهیار صالح بارها در موارد سختی که برای من پیش می‌آمد فریاد می‌زد که او در این امر مخالف بود این کار را فریور و من کردیم نتیجه نداشت. بنظر اینجانب آنچه نباید بشود شده بود.

آقای زیرک‌زاده در جای دیگری از کتاب خود اینطور اظهار نظر می‌کند - ائتلاف برای من تعجب آور بود چون بنظر من این عمل یک اشتباه بزرگ تاکتیکی بوده ما در آن روز تمایز خود را از احزاب چپ و راست آن روز ایران در همین فراغت از بستگی به یک سیاست خارجی می‌دانستیم بنابراین ائتلاف با حزب توده یک نوع شکستن عهد تلقی می‌شد من فریور را متهم به خلاف در عالم دوستی می‌کردم چون او مرا بکلی بی‌خبر از نقشه‌های خود گذاشته بوده ولی جدا شدن از او از نظر احساساتی برایم مشکل بود بالاخره با همراهی آقای الهیار صالح و دکتر سنجابی به من مأموریت داده شد که جواب مثبت به درخواست حزب توده داده شود جلسه در منزل دکتر کشاورز در خیابان شاه رضا روبروی دانشگاه تشکیل شد در آن جلسه چه کسانی شرکت داشتند در خاطر ندارم دکتر کشاورز حتماً بود چون جلسه در منزل او تشکیل شد نتیجه مذاکرات ائتلاف در مبارزه بر ضد استعمار و مهمتر از همه به رسمیت شناختن شورای متحده کارگران بعنوان یگانه مدافع حقوق کارگران بود.

آقای زیرک‌زاده در جای دیگر می‌نویسد در ابتدای تأسیس حزب البته مهندس فریور لیدر و رهبر به رسمیت شناخته شده انکارناپذیر بود من عقب تر از مهندس فریور بودم. فقط دوستی فاصله ما را کم می‌کرد متأسفانه بگمان آن روز من او شور و هیجانی که عشق به رسیدن بیک هدف را در رهبران ایجاد می‌کند نداشت بعدها خیلی دیر فهمیدم او عشق به هدف دیگری داشت.

متأسفانه ما در وضعیتی نبودیم تا بین راست انگلیس و چپ شوروی قدرت ملی قابل ملاحظه‌ای ایجاد کنیم.

مسئولین حزب ایران چطور متوجه نشدند وقتی حزب دمکرات آذربایجان تشکیل شد فوراً تحریکات متقابل در جنوب ایران شروع گردید و اقدامات سیاسی مفصلی از طرف ایران بعمل آمد و از سازمان ملل کتیباً خواسته شد فشار وارد آورند تا روسیه مطابق تعهد از ایران خارج شد. چطور آقایان فریور و زیرک‌زاده متوجه نشدند که حالا موقع ائتلاف با حزب دمکراتیک آذربایجان نمی‌باشد. چطور متوجه نشدند که آقای قوام‌السلطنه آقای مظفر فیروز را برای سازش با شورویها و مذاکره با استالین به روسیه فرستاده است.

آقای قوام‌السلطنه در دوره فترت حزب دمکرات ایران را درست کرد و تمام صنایع و معادن دولتی را در بانک به نام بانک صنعت و معدن ایران جمع کرده است تاریخ ۱۳۲۵/۴/۳۱ اولین رئیس بانک آقای فرولیپ (صلح دوست) بود که شخصاً با آقای مهندس زنگنه امضاء می‌کرد بعداً ایشان استعفا کردند و آقای سلمان اسدی بجای ایشان منصوب شدند شورای عالی این بانک از مقامات رسمی وزیر دارایی، وزیر پیشه و هنر، وزیر کشاورزی و آقایان مستشارالدوله صادق، فریور و اللهیار صالح تشکیل می‌شد و این در موقعی بود که ارتش ایران آذربایجان را تصرف کرده بود و تمام اعضا حزب توده ایران از مازندران فرار کرده بودند و کارخانجات شمال بدون سرپرست رها شده بود که آقای سلمان اسدی فوراً عده‌ای مقامات بلند پایه بانک صنعت و معدن را برای ریاست کارخانجات شمال مأمور می‌نماید و آقای مهندس روح الله اسبقی که مسئول صنایع معدنی بانک بودند به ریاست کارخانه چیت‌سازی بهشهر منصوب شد و آقای اسبقی من را به عنوان معاون انتخاب کردند و حکم اینجانب باین مقام در تاریخ $\frac{1325}{10/21}$ $\frac{116}{36876}$ صادر گردید (فتوکپی پیوست است).

با این همه اتفاقات چطور قانع شده بودند که این ائتلاف به نفع ایران است و این ائتلاف استعمار را از بین خواهد برد؟ چطور امیدوار بودند سوسیالیسم در تمامی ایران استقرار پیدا می‌کند؟ و ممالک غرب بخصوص آمریکا ساکت خواهند ماند آیا سوسیالیسم با مرامنامه حزب ایران منافات داشت مگر یک سوسیالیسم واقعی و بی‌طرف و مستقل هدف حزب ایران

شرکت سهامی با سرمایه دو میلیارد

و باصد میلیون ریال

آقای مهندس مرعلی اکبر سیدحاجانی معاون اداری و کل فرزند موریا زرتانی

بموجب این حکم به حقوق فعلی (۷۰۰۰ ریال) به معاونت کارخانه چیتساز پیپسهر
منصوب و منتقل می‌شود فوق‌العاده اشتغال خارج از مرکز شما به میزان ۶۲۰ حقوق ثابت
به الا پرداخت خواهد شد هزینه سفر و فوق‌العاده انتقال طبق مقررات قابل پرداخت
می‌باشد و مادام که در این به ستانجام وظیفه می‌مانید ماهیانه سه هزار ریال
بعنوان حقوق پشما پرداخت خواهد شد *

با تقدیمت و معدنی ایران

۱۵/۷

بخصوص آقایان نبود؟ حزب ایران با آن مرامنامه و با آنهمه اعضاء تحصیل کرد. و پاک دامن
می‌توانست در اختلافات آمریکا و انگلیس بر سر چانه زدن‌های نفتی به نفع ایران باشد و
وسیله‌ای باشد تا اثر سیاست سابقه دار انگلیسی که همیشه بزبان ایران بوده نجات دهد آیا
این یک مبارزه با استعمارگران انگلیسی نبود؟ آیا این هدف حزب ایران نبود.
بدین ترتیب حزب توده ایران به فعالیتهای زیرزمینی متوصل گردید و حزب ایران هم به
کلوب دوستان و کاریابی تبدیل گردید.

آقای مهندس زیرک‌زاده می‌نویسد در سالهای ۲۱ یا ۱۳۲۲ آقای مهندس احمد مصدق
وسیله می‌شود که ایشان در احمدآباد به خدمت آقای مصدق برسد و از این تاریخ همیشه در
خانه مصدق بروی من باز بود و با اشاره ایشان بود که آقای امیر علائی مرا بعنوان معاون خود
معرفی کرد (معاون وزارت پیشه و هنر) آقای احمد مصدق همیشه سعی می‌کرد افرادی را که
می‌شناخت و خوب تشخیص می‌داد پدرش معرفی کند یادم هست همیشه سعی می‌کرد بین
فریور و پدرش رنجشی پیدا نشود. ولی تا جائیکه من اطلاع دارم در اینکار موفق نشد و آقای
فریور تعریف می‌کرد در یک ملاقات با مصدق آنقدر ناراحت شدم که گریه کردم.

و همین طور بود که با کمک آقای زنگنه در بانک صنعت و معدن آقای مهندس حق شناس
(مدیر انبارها) توسط آقای احمد مصدق وزیر راه می‌شود در این کار خود احمد مصدق ذی نفع
بود.

تمام این اتفاقات در یک محدوده زمانی سی و یکماهه انجام گرفت بشرح زیر
تاریخ تشکیل حزب ایران خرداد ۱۳۲۳ تا سال ۱۳۲۴ ۹ ماه
دوران فعالیت حزب تمام سال ۱۳۲۴ ۱۰ ماه
و تا زمانیکه حزب توده به محاق رفت در سال ۱۳۲۵ ۱۲ ماه

جمع ۳۱ ماه

نظرات آقای زیرک‌زاده درباره آقای مهندس فریور

آقای زیرک‌زاده می‌نویسد بعد از ائتلاف و انشعاب حزب آقای فریور با آن نرمش - جذابیت و اخلاق مردم‌پسندی که داشت و سیله‌ای برانگیخت و با مأموریتی از ایران خارج شد و به آلمان رفت.

آقای زیرک‌زاده می‌نویسد اولین واقعه که مرا وادار به تجدیدنظر در فکر خود کرد انتخابات دوره ۱۷ بود که بطور ناگهانی فریور از اروپا برگشت و در اول لیست نامزدهای حزب توده قرار گرفت. اینکه فریور داخل جبهه ملی نشود با ما همکاری نکنند تا اندازه‌ای قابل درک بود اما در لیست حزب توده و آنهم در اول لیست مفهوم دیگری دارد و در اینخصوص به گزارش آقای انور خامه‌ای در جلد دوم کتاب خود صفحه ۵۹ استناد می‌نماید که در این خصوص شخصاً نامه‌ای که پیوست می‌باشد به آقای دکتر ظریفی ناشر کتاب «خاطرات زیرک‌زاده نوشته‌ام» و در اینجا عین بیان آقای خامه‌ای را در کتاب می‌آورم «فراموش نمی‌کنم در سال ۱۳۲۵ که در پاریس بودم یک روز با آقای مهندس فریور راجع به سیاست ایران صحبت می‌کردیم او از ناشی‌گری سیاسی شوروی‌ها در ایران صحبت می‌کرد و می‌گفت هر چه سعی می‌کردیم آنها را روشن کنیم آنها همه‌اش می‌گفتند سهیلی و قوام و دل به آنها بسته بودند.

من نمی‌دانم آقای زیرک‌زاده چه اشکالی به این حرف دارد و چطور استنباط کرده است که او کمونیست می‌باشد هر دوی آقایان سوسیالیست بودند و سوسیالیستها کلاً به اقدامات شوروی توجه داشتند و از اینکه شورویها که بخصوص در ایران فعال بودند نگران رفتار آنها بودند آقای فریور می‌دید که روسها آلت دست انگلیسها شده‌اند و قهراً بآنها تذکر داده است.

من از اینکه حزب ایران توانست وظیفه‌ای که عهده‌دار شده بود انجام دهد متأسف می‌باشم اما از اینکه اعلام دارم آقای قوام‌السلطنه مرد پخته سیاسی ایران و آدم وطن‌پرستی بوده است ابائی ندارم گرچه محمدرضا شاه قدر آن آدم و نظائر او را ندانست مملکت را در اختیار آمریکا و انگلیس گذاشت و نتیجه آنرا هم دید.

آقای قوام‌السلطنه در روز ۲۵/۵/۱۰ تشکیل کابینه ائتلافی را اعلام کرد و زرا بشرح زیر بودند

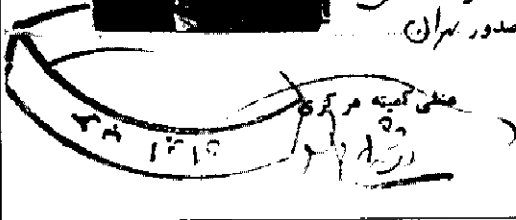
از حزب توده

حزب ایران
کارت عضویت

شماره ۴۴۴ ..... تاریخ صدور ۱۸-۳-۱۳۲۳
نام و نام خانوادگی: مهندس سید علی حسینی
شماره شناسنامه: ۵۴۰۰۶ ..... محل صدور تهران

دکتر یزدی وزیر بهداشتی
دکتر کشاورز وزیر فرهنگ
ایرج اسکندری وزیر بازرگانی پیشه و هنر

از حزب ایران الهیار صالح وزیر دادگستری

بقیه اعضاء کابینه از افراد مورد نظر شخص قوام بودند
از طرف حزب ایران آقای الهیار صالح شرکت کرد و آقایان زیرکزاده و فریور شرکت نکردند
چرا معلوم نیست اگر نمیخواستند شرکت کنند و حزب سوسیالیست ایران را همکار قوام
مرجع نکنند چرا از ائتلاف صرف نظر نکردند.

بهر صورت حزب ایران پس از ائتلاف با حزب توده و انشعاب حزب توسط مخالفان ائتلاف
تمام قدرت حزبی خود را از دست داد و مقالات و اعلامیه های حزب در سال ۱۳۲۵ کاملاً
مشهود می شد. سخنرانی آقای الهیار صالح در مجلس جشن به افتخار حزب دمکرات آذربایجان
مورخ ۲۵/۶/۷ و تطبیق نهضت آذربایجان با وقایع جنوب ۱۳۲۵/۶/۸ و مقاله (تغییرات و
تحولات سریع اجتماعی ایران به تأخیر افتاد ۱۳۲۵/۹/۲۲).

آقای مهندس زیرکزاده با راه یافتن به خانه دکتر مصدق تمام کارهای حزبی را به طرف جبهه
ملی برد و از این تاریخ است که فعالیت حزب را بایستی در درون جبهه ملی دنبال کرد.

آقای زیرک‌زاده می‌توانست در اواخر عمر که فرصت کافی داشت این نوشته‌ها را بصورت کتاب انتشار دهد و جوابگوی اعتراضات دیگران باشد اما این کار را نکرد. آقای زیرک‌زاده فوت شد و بازماندگان ایشان کتاب را انتشار دادند. بدون هیچ‌گونه مسئولیتی مثل این است که آقای زیرک‌زاده فقط قصد داشته است که مسئولیت ائتلاف نافرجام با حزب توده را کلاً تقصیر مهندس فریور بگذارد و خود را تبرئه نماید.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی